

POTRZEBY, MOŻLIWOŚCI I OGRANICZENIA CZYNNEJ OCHRONY PRZYRODY W LASACH PAŃSTWOWYCH

Ryszard Kapuściński

Abstrakt

Zorganizowanie konferencji pn. „Aktywne metody ochrony przyrody w zrównoważonym leśnictwie” (Rogów, 21-22 marca 2005) jest wyjściem naprzeciw oczekiwaniu wielu przyrodników, a wśród nich zwłaszcza leśników zatrudnionych w Państwowym Gospodarstwie Leśnym Lasy Państwowe. Leśnicy gospodarze lasu są najbliższym przedmiotem ochrony, na który mają z reguły największy wpływ. Dlatego istnieje potrzeba stałego doskonalenia wiedzy, świadomości i zaangażowania leśników w tej dziedzinie, co w połączeniu z poprawą warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych decydować będzie o efektach ochrony przyrody. Ustawa o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2004 roku definiuje pojęcie „ochrony czynnej”. Ustawa wprowadza istotne zmiany w obowiązujących dotychczasowych kategoriach ochrony. Obok ochrony ścisłej, częściowej i „ochrony krajobrazowej”, wyodrębniona została „ochrona czynna”. Obecnie, w odniesieniu do gatunków roślin i zwierząt objętych ochroną ścisłą, wprowadzono obowiązek wyszczególnienia wśród nich gatunków wymagających ochrony czynnej. W sytuacji wciąż słabej wiedzy na temat biologii i dynamiki rozwoju poszczególnych gatunków, dopuszczenie ingerencji w stosunku do gatunków objętych ochroną ścisłą może być ryzykowne. Ingerencja człowieka w każdym przypadku, a zwłaszcza w procesy naturalne musi być bardzo przemyślana i odpowiedzialna. Przełomem w stosunku do wcześniej obowiązujących w leśnictwie zasad, jest integrowanie funkcji gospodarczych z aktywną ochroną przyrody, co wynika to z przeświadczenia, że gospodarka leśna oparta na podstawach ekologicznych. Celem referatu jest próba określenia potrzeb, możliwości i ograniczeń z jakimi mają do czynienia leśnicy w wykonywaniu czynnej ochrony przyrody w Lasach Państwowych. Dotyczy to zarówno form ochrony przyrody, jak i terenów, na których prowadzona jest trwale zrównoważona gospodarka leśna. Przedstawiony w referacie materiał ma częściowo charakter dyskusyjny.

Wprowadzenie

Znaczenie lasów oraz innych gruntów /bagna, torfowiska, polany śródleśne/ skarbu państwa, będących w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe (PGL LP) dla ochrony przyrody w Polsce stale wzrasta. Na koniec 2003 roku na terenach leśnych zarządzanych przez Lasy Państwowe znajdowały się następujące formy ochrony przyrody:

- 1162 rezerваты przyrody (tj. około 85% wszystkich rezerwatów w Polsce);
- 120 parków krajobrazowych (znaczna część ich powierzchni to grunty Lasów Państwowych);
- 9865 pomników przyrody;
- 94 zespoły przyrodniczo-krajobrazowe;

- 8594 użytków ekologicznych;
- 2949 stref ochrony ostoi, miejsc rozrodu lub regularnego występowania gatunków zwierząt objętych ochroną. Około 65% gatunków występujących w Polsce to gatunki leśne lub związane z lasem.

Poza tym większość obszarów zaproponowanych do sieci Natura 2000 znajduje się również na gruntach skarbu państwa, zarządzanych przez PGL LP.

Dbałość o przyrodę będącą dziedzictwem i bogactwem narodowym jest obowiązkiem organów administracji publicznej, osób prawnych i innych jednostek organizacyjnych oraz osób fizycznych. Organy administracji publicznej są obowiązane do zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla ochrony przyrody (art. 4 ustawy z 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody). Zgodnie z cytowanym artykułem Lasy Państwowe, mieszczące się w grupie „innych jednostek organizacyjnych”, mają obowiązek dbać o przyrodę. Szczegółowe zadania i obowiązki Lasów Państwowych w tym zakresie wynikają zarówno z zapisów ustawy o ochronie przyrody, jak i z ustawy o lasach oraz z aktów wykonawczych do tych ustaw.

Leśnicy, gospodarze lasu są najbliższym przedmiotowi ochrony, na który mają z reguły największy wpływ. Dlatego istnieje potrzeba stałego doskonalenia wiedzy, świadomości i zaangażowania leśników w tej dziedzinie, co w połączeniu z poprawą warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych decydować będzie o efektach ochrony przyrody.

Na wstępie kilka uwag do następujących pojęć, jakie zostały użyte w referacie: „ochrona czynna” i „trwale zrównoważona gospodarka leśna”.

Ustawa o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2004 roku definiuje pojęcie „ochrony czynnej” w sposób następujący: „ochrona czynna oznacza stosowanie, w razie potrzeby, zabiegów ochronnych w celu przywrócenia naturalnego stanu ekosystemów i składników przyrody lub zachowania siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk roślin, zwierząt i grzybów”. Cytowana ustawa wprowadziła istotne zmiany w obowiązujących dotychczasowych kategoriach ochrony. Obok ochrony ścisłej, częściowej i „ochrony krajobrazowej”, wyodrębniona została „ochrona czynna”. Dotychczasowy podział utrwalił się mocno i był zrozumiały. Pomiedzy poszczególnymi kategoriami ochrony były ostre granice, np. ochrona ścisła oznaczała jednoznacznie zakaz ingerencji człowieka w przebieg procesów przyrodniczych, zarówno w odniesieniu do obszarów objętych ochroną, jak i do gatunków. Obecnie, w odniesieniu do gatunków roślin i zwierząt objętych ochroną ścisłą, wprowadzono obowiązek wyszczególnienia wśród nich gatunków wymagających ochrony czynnej. W sytuacji wciąż słabej wiedzy na temat biologii i dynamiki rozwoju poszczególnych gatunków, dopuszczenie ingerencji w stosunku do gatunków objętych ochroną ścisłą może być ryzykowne.

Ochrona czynna wiąże się z ingerowaniem w procesy i zjawiska zachodzące w przyrodzie. Nie koszona łąka śródleśna stopniowo zarasta przez krzewy i drzewa leśne, co wiąże się z ustępowaniem gatunków roślin i zwierząt charakterystycznych dla łąki. Ekspansja pewnych gatunków drzew powoduje ograniczenie możliwości rozwoju innych, które chcemy zachować w składzie danego lasu. Dokarmiając pewne gatunki, np. ptaków zmieniamy ich przyzwyczajenia. Część zmian zachodzących w przyrodzie jest następstwem działalności człowieka (zmiana stosunków wodnych, zanieczyszczenie atmosfery, niewłaściwy sposób użytkowania terenu itp.), inne zaś mają charakter naturalny, wynikający np. z dynamiki rozwoju danego gatunku i jego populacji. Ingerencja człowieka w każdym przypadku,

a zwłaszcza w procesy naturalne musi być bardzo przemyślana i odpowiedzialna. Często stosowany podział na gatunki „szkodliwe” i „pożyteczne” prowadzi nie jednokrotnie do redukcji liczebności populacji gatunku do poziomu wymagającego ochrony prawnej (gatunki z rodzaju wilżyna *Ononis ssp.*).

Trwale zrównoważona gospodarka leśna, zgodnie z ustawą o lasach z 28 września 1991 roku (z późniejszymi zmianami), opiera się na następujących zasadach: powszechnej ochrony lasów; trwałości utrzymania lasów; ciągłości i zrównoważonego wykorzystania wszystkich funkcji lasów (zwłaszcza ekologicznych, gospodarczych i społecznych) oraz powiększania zasobów leśnych. Pewnym przełomem w stosunku do wcześniej obowiązujących w leśnictwie zasad, jest integrowanie funkcji gospodarczych z aktywną ochroną przyrody. Wynika to z przeświadczenia, że gospodarka leśna oparta na podstawach ekologicznych - tzn. m.in. na: wszechstronnym rozpoznaniu stanu biocenozy leśnej oraz zachodzących w niej zmian; zachowaniu i przywracaniu zgodności biocenozy leśnej z biotopem; ograniczaniu procesów degradacji stosunków wodnych w lasach, m.in. poprzez zachowanie i odtwarzanie źródłowych zbiorników i cieków wodnych, zachowanie w dolinach rzek lasów łęgowych i olsów, zachowanie w stanie nienaruszonym bagien i torfowisk; pozostawianiu niektórych starych drzew do ich fizjologicznej starości oraz wybranych drzew martwych i drzew dziuplastych - jest bardziej racjonalna i efektywna, zwłaszcza w dłuższym przedziale czasu.

Celem referatu jest próba określenia potrzeb, możliwości i ograniczeń z jakimi mają do czynienia leśnicy w wykonywaniu czynnej ochrony przyrody w Lasach Państwowych. Dotyczy to zarówno form ochrony przyrody, jak i terenów, na których prowadzona jest trwale zrównoważona gospodarka leśna.

Przedstawiony w referacie materiał ma częściowo charakter dyskusyjny. Mam nadzieję, że zainspiruje do szerszej dyskusji, a w konsekwencji do większej racjonalizacji wysiłków na rzecz zachowania walorów i wartości przyrodniczych naszego kraju.

Potrzeby czynnej ochrony przyrody

Pilna potrzeba czynnej ochrony przyrody wynika z kilku powodów, do których w pierwszym rzędzie należy zaliczyć wymieranie i eksterminację dziko żyjących roślin i zwierząt w skali świata i kontynentów, co oczywiście odnosi się i do naszego kraju. Polska Czerwona Księga Roślin (Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków 2001) zawiera 296 taksonów, wśród nich paprotniki i rośliny kwiatowe wymarłe na terenie Polski lub zagrożone wyginięciem. Z Czerwonej Listy Zwierząt Ginących i Zagrożonych w Polsce (Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków 2002) wynika, że około 25% gatunków kręgowców, to gatunki zanikłe i zagrożone w kraju. Kolejne rozporządzenia w sprawie ochrony gatunkowej roślin, grzybów i zwierząt zawierają coraz dłuższą listę gatunków. Zwiększa się również liczba i powierzchnia poszczególnych form ochrony przyrody, np. w 1959 r. mieliśmy w Polsce 335 rezerwatów, a w 2003 r. 1368, a ich powierzchnia wzrosła odpowiednio z 22,4 tys. ha do 160,6 tys. ha.

W 2004 roku utworzono w Polsce nową formę ochrony przyrody, jaką są obszary Natura 2000. Z chwilą wejścia Polski do Unii Europejskiej Minister Środowiska przekazał do Komisji Europejskiej 184 propozycje specjalnych obszarów ochrony siedlisk, o łącznej powierzchni 1171597,7 ha, czyli 3,7% powierzchni Polski oraz 72 obszary specjalnej ochrony ptaków, w tym trzy obszary morskie o łącznej powierzchni 3337519,6 ha. Powierzchnia lądowych obszarów specjalnej ochrony ptaków stanowi ok. 8% powierzchni Polski. Proces wyznaczania obszarów do europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000 nie został jeszcze u nas zakończony. Pod koniec stycznia 2005 r. Minister Środowiska otrzymał opracowanie pt. „Propozycja

optymalnej sieci obszarów Natura 2000 w Polsce”, wykonane przez cztery organizacje pozarządowe. Propozycja ta zawiera dodatkowe 152 specjalne obszary ochrony siedlisk oraz 69 nowych obszarów specjalnej ochrony ptaków, w stosunku do obszarów zgłoszonych wcześniej przez Ministra Środowiska do Komisji Europejskiej.

Większość form ochrony przyrody w naszym kraju znajduje się na gruntach skarbu państwa, będących w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe. Leśnicy, gospodarze lasu, są wykonawcami zadań ochronnych, które powinny być określone w planach ochrony rezerwatów, parków krajobrazowych, czy obszarów Natura 2000, jak i w planach urzędzenia lasu, w części nazwanej „Programem ochrony przyrody w nadleśnictwie”. Określenie zadań ochronnych oraz sposobu ich wykonania stanowi od lat jeden z najsłabszych punktów w wymienionych planach. W tej sytuacji np. wiele rezerwatów częściowych, traktowanych jest jak rezerваты ścisłe, ze szkodą dla tych elementów przyrody, które wymagają czynnej ochrony. Dotyczy to zarówno rezerwatów nieleśnych, jak i leśnych. Dodatkowym utrudnieniem jest np. brak aktualnych planów ochrony dla większości rezerwatów. Ustawa o ochronie przyrody określa w takich sytuacjach obowiązek ustanowienia przez wojewodę (po zasięgnięciu opinii ministra właściwego do spraw środowiska), w drodze zarządzenia, zadań ochronnych, które obowiązują do czasu opracowania planu ochrony, nie dłużej jednak niż na 5 lat.

Problemy związane z ochroną lasów gospodarczych (wielofunkcyjnych), wyrażające się między innymi obniżeniem naturalnej odporności, zwiększoną częstotliwością masowych rozmnoży szkodliwych owadów (gradacji), mają między innymi związek z upraszczaniem struktury drzewostanów i nie dostosowywaniem ich do lokalnych warunków siedliskowych. Uświadomienie sobie tych i innych przyczyn obecnych problemów i zagrożeń stało się powodem większego zainteresowania czynną ochroną przyrody, nie tylko w obiektach prawnie chronionych, ale i poza nimi.

W związku z powyższym można jednoznacznie stwierdzić, że potrzeby w zakresie określenia zadań ochronnych oraz sposobu ich wykonania, w ramach czynnej ochrony przyrody, są wciąż bardzo duże. Obowiązki w tym zakresie leżą głównie po stronie organów ochrony przyrody, które powinny być wspierane przez organy opiniodawczo-doradcze. Gospodarz, zarządca terenu, któremu powierzane jest wykonanie określonych zadań ochronnych, odpowiada jedynie za staranność i poprawność swojego działania, a nie za rodzaj i zakres zadań jakie miał wykonać. Wynika to z treści ustawy o ochronie przyrody.

Możliwości czynnej ochrony przyrody

W miarę poznawania przedmiotu ochrony, którym są m.in. określone gatunki roślin, grzybów i zwierząt oraz siedliska przyrodnicze, zwiększają się możliwości ich czynnej ochrony. Jednak zanim zostaną podjęte określone działania ochronne musimy znać odpowiedź na kilka bardzo ważnych pytań: co mamy ochronić?, gdzie?, w jaki sposób? oraz dlaczego?

Punktem wyjścia jest oczywiście sam przedmiot ochrony, który ma być poddany ochronie zgodnie z obowiązującym prawem. Jego określenie zwykle nie nastęrcza większych kłopotów. Mamy do dyspozycji coraz więcej opracowań, np. atlasów, kluczy i poradników, możemy także skorzystać z pomocy specjalistów. Dla poprawy przygotowania pracowników Lasów Państwowych przewidziane są szkolenia z zakresu rozpoznawania chronionych gatunków roślin, grzybów i zwierząt oraz siedlisk przyrodniczych. Nowe obowiązki z tym związane będą miały do spełnienia także Zespoły Ochrony Lasu.

Wiedza zgromadzona w „Programach ochrony przyrody w nadleśnictwie”, wchodzących w skład planów urzędzenia lasu, jest zwykle niewystarczająca, zwłaszcza jeśli chodzi o występowanie gatunków rzadkich i mniej znanych, które dopiero ostatnio zostały objęte ochroną prawną. Brak bowiem aktualnych wyników inwentaryzacji przyrodniczej w naszym kraju. Wykazały to bardzo wyraźnie dyskusje związane z wyznaczaniem obszarów do sieci Natura 2000 w Polsce. Często przy tej okazji zadawane jest pytanie, do kogo należy obowiązek zlokalizowania chronionych gatunków roślin, grzybów i zwierząt oraz siedlisk przyrodniczych? Odpowiedź na to pytanie nie jest prosta. Z jednej strony, w myśl art. 114.1. ustawy o ochronie przyrody „Wojewoda gromadzi dokumentację dotyczącą zasobów, tworów i składników przyrody, a w szczególności cennych ze względów naukowych tworów przyrody, stanowisk chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, a także ich siedlisk oraz siedlisk przyrodniczych”, z drugiej zaś właściciel, na którego terenie występują chronione gatunki i siedliska, nie może działać na ich szkodę (wynika to z zakazów określonych w cytowanej ustawie). Wojewoda gromadzi w/w dokumentację, jeśli już taka istnieje, natomiast rzadko zleca (z powodu braku środków finansowych) wykonanie niezbędnych badań, aby taką dokumentację sporządzić. Właściciel terenu odpowiada za szkody, jakie wyrządzi w stosunku do chronionych gatunków i siedlisk, nawet jeśli wcześniej nie posiadał wiedzy o ich występowaniu. W tym przypadku obowiązuje zasada, zgodnie z którą niezajomość prawa nie zwalnia z obowiązku jego przestrzegania. W tej sytuacji jest kilka powodów, aby uzupełnieniem wiedzy na temat występowania chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów oraz siedlisk przyrodniczych w Lasach Państwowych zajęły się służby Lasów Państwowych, przy współpracy z wojewódzkimi konserwatorami przyrody i z lokalnymi ośrodkami naukowymi. Przemawiają za tym następujące względy:

- trwale zrównoważoną gospodarkę leśną prowadzi się z uwzględnieniem w szczególności następujących celów: ochrony lasów, zwłaszcza lasów i ekosystemów leśnych stanowiących naturalne fragmenty rodzimej przyrody lub lasów szczególnie cennych ze względu na zachowanie różnorodności przyrodniczej, potrzeby nauki...(art. 7.1. ustawy o lasach);
- właściciele lasów są obowiązani m.in. do trwałego utrzymywania lasów i zapewnienia ciągłości ich użytkowania, a w szczególności do: 1) zachowania w lasach roślinności leśnej (upraw leśnych) oraz naturalnych bagien i torfowisk, 2) racjonalnego użytkowania lasu w sposób trwale zapewniający optymalną realizację wszystkich jego funkcji przez: a) pozyskiwanie drewna w granicach nie przekraczających możliwości produkcyjnych lasu, b) pozyskiwanie surowców i produktów ubocznego użytkowania lasu w sposób zapewniający możliwość ich biologicznego odtwarzania, a także ochronę runa leśnego (art. 13.1. ustawy o lasach);
- w celu realizacji trwale zrównoważonej gospodarki leśnej Lasy Państwowe obowiązane są w szczególności do: 1) inicjowania, koordynowania i prowadzenia okresowej oceny stanu lasów i zasobów leśnych oraz prognozowania zmian w ekosystemach leśnych, 2) sporządzania okresowych wielkoobszarowych inwentaryzacji stanu lasów oraz aktualizacji zasobów leśnych, 3) prowadzenia banku danych o zasobach leśnych i stanie lasów (art. 13a.1. ustawy o lasach);
- zapewnienie trwałości lasów wraz z ich wielofunkcyjnością będzie osiąganę m.in. przez polepszenie stanu zasobów leśnych i ich kompleksową ochronę (Polityka Leśna Państwa, 1997);
- potencjał organizacyjny Lasów Państwowych upoważnia do podjęcia tego rodzaju działań. Zdobyta w ten sposób wiedza pozwoli zwiększyć efektywność czynnej ochrony przyrody.

Powinna także dostarczyć niezbędnych argumentów do dyskusji nad projektami planów ochrony przyrody, czy koncepcjami obejmowania ochroną nowych obszarów. Przez aktywne zaangażowanie na tym polu Lasy Państwowe mogą znacznie poprawić swój wizerunek, co może mieć istotne znaczenie dla zachowania państwowego charakteru lasów w Polsce.

Lasy Państwowe podejmowały już w tej dziedzinie wiele inicjatyw. Zaliczyć do nich można m.in.:

- przeprowadzenie na przełomie 1994 i 1995 roku pierwszej powszechnej inwentaryzacji i waloryzacji przyrodniczej we wszystkich nadleśnictwach w Polsce. Przeprowadzone wówczas prace są dalej uzupełniane i weryfikowane;
- zlecenie i sfinansowanie badań dotyczących inwentaryzacji lasów naturalnych w Puszczy Białowieskiej (1995-1998);
- współudział w ogólnopolskiej inwentaryzacji wilków i rysi (2001);
- aktualnie trwają badania, których celem jest określenie ilości martwego drewna, jaka powinna pozostać w lesie w celu zapewnienia warunków dla rozwoju związanych z tym środowiskiem organizmów.

W ostatnim okresie nastąpiła pewna poprawa w zakresie określania zadań ochronnych i sposobów ich wykonania. Ministerstwo Środowiska wydało 9 tomów podręcznika metodycznego pt. „Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000”. Stanowią one będącą znaczną pomocą, zarówno przy opracowywaniu planów ochrony dla obszarów Natura 2000, jak i w realizacji zadań ochronnych.

Odpowiedź na ostatnie pytanie, dotyczące motywów ochrony, nie budzi większych wątpliwości. Dziś nie jest problemem to, czy mamy chronić określone gatunki roślin i zwierząt, oraz siedliska przyrodnicze, czy też nie. Głównym problemem jest to, jaką ich część powinniśmy chronić, aby je zachować - w ramach przyjętej zasady zrównoważonego rozwoju. Rozstrzygnięcie tego problemu wymaga odpowiedzialnej i merytorycznej dyskusji oraz wysłuchania i przeanalizowania argumentów wszystkich zainteresowanych stron. Szczególnie trudny problem z jakim trzeba się będzie zmierzyć w najbliższym czasie, dotyczy sieci Natura 2000 w Polsce. Lista obszarów zgłoszonych przez rząd polski do sieci Natura 2000 jest wciąż przedmiotem dyskusji, zwłaszcza po zgłoszeniu przez organizacje pozarządowe dodatkowej listy obszarów.

Ograniczenia czynnej ochrony przyrody

Ograniczenia działań na rzecz czynnej ochrony przyrody mają bardzo różny charakter, m.in. formalny, merytoryczny, organizacyjny oraz finansowy.

Ograniczenia natury prawnej dotyczą najczęściej zbyt złożonych procedur w podejmowaniu decyzji zezwalających na wykonanie określonych zadań ochronnych, zwłaszcza w sytuacjach szczególnych, takich jak: usuwanie szkód od wiatru, usuwanie drzew zasiedlonych przez szkodliwe owady itp. Długo również trwają procedury związane z wydawaniem decyzji zezwalających na redukcję części osobników chronionych gatunków, np. bobra, kormorana, gawrona, czy wilka.

Klasyycznym przykładem biurokracji i braku zaufania „centrali” do władz niższego szczebla

(również do organów opiniodawczo-doradczych) jest zapis ustawy o ochronie przyrody odnoszący się do zatwierdzania planów ochrony rezerwatów. Zgodnie z art. 19.4. cytowanej ustawy „Projekt planu ochrony dla rezerwatu przyrody (także w przypadku, gdy dany rezerwat został uznany w drodze rozporządzenia wojewody) wymaga uzgodnienia z ministrem właściwym do spraw środowiska”. Podobna procedura obowiązuje przy ustanawianiu zadań ochronnych, obowiązujących do czasu opracowania planu ochrony dla rezerwatu. Zgodnie z art. 22.2. cytowanej ustawy „Zadania ochronne dla rezerwatu, ustanawia w drodze zarządzenia wojewoda, po zasięgnięciu opinii ministra właściwego do spraw środowiska”. Opisane procedury są jedną z istotnych przyczyn opóźnień w zatwierdzaniu ważnych dla czynnej ochrony przyrody dokumentów.

Możliwości czynnej ochrony, są bardzo często ograniczone ze względów merytorycznych. Jak już wspomniano wcześniej, jednym z najsłabszych punktów opracowywanych planów ochrony dla różnych form ochrony przyrody, jest właśnie brak wyraźnego określenia rodzaju i zakresu zadań ochronnych oraz sposobu ich wykonania, aby został osiągnięty zamierzony cel ochrony. Przez wiele lat system ochrony przyrody w Polsce funkcjonował głównie w wymiarze statystycznym. Osiągnięcia w tej dziedzinie mierzone były przede wszystkim liczbą nowo utworzonych parków narodowych, rezerwatów przyrody i innych form ochrony przyrody. Stan zachowania walorów i wartości przyrodniczych tych obiektów pozostawał zwykle w cieniu zainteresowania organów ochrony przyrody. Opracowywane w tym czasie plany ochrony dla w/w form ochrony przyrody koncentrowały się głównie na opisie stanu istniejącego. Wzrost wymagań w stosunku do planów ochrony parków narodowych nastąpił na początku lat dziewięćdziesiątych, w związku z wydaniem instrukcji i zasad sporządzania planów ochrony dla parków narodowych (Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, Departament Ochrony Przyrody, Krajowy Zarząd Parków Narodowych, Warszawa 1994). Bardzo rozbudowana instrukcja okazała się w praktyce zbyt trudna do spełnienia, ze względu na generowanie wysokich kosztów opracowania planu. „Opasłe”, często wielotomowe opracowania w niewielkim stopniu zaspokajały oczekiwania dyrektorów parków narodowych na praktyczne wskazówki, odnoszące się do czynnej ochrony przyrody.

Odpowiedzią na zgłaszane przez gospodarzy chronionych obiektów oczekiwania było opracowanie wytycznych wykonywania zabiegów ochronnych w różnych typach rezerwatów (MOŚZNiL, Departament Ochrony Przyrody, Warszawa 1997), zatwierdzone do użytku służbowego, przez Głównego Konserwatora Przyrody, prof. dr hab. Kazimierza Dobrowolskiego. Wspomniane wytyczne odnoszą się jednak przede wszystkim do autorów planów ochrony, a nie do zarządców i gospodarzy poszczególnych rezerwatów. Dla nich podstawą do podjęcia określonych zadań i czynności ochronnych jest zatwierdzony plan ochrony rezerwatu.

Jednym z praktycznych przykładów ograniczeń ochrony czynnej, spowodowanych względami merytorycznymi, jest problem dokarmiania dzikich zwierząt. W przypadku zwierząt łownych, dokarmianie jest troską myśliwych i ogranicza się zwykle do sytuacji ekstremalnych (wysoka pokrywa śnieżna powyżej 50 cm i temperatury poniżej średniej dla danego regionu). Dokarmianie, a zwłaszcza karmienie zwierzyny ma również negatywne skutki. Znaną są dość liczne przypadki zamarzniętych łabędzi czy dzikich kaczek. Jedną z przyczyn jest właśnie ich dokarmianie, które w ptakach zakłóca naturalny instynkt, nakazujący im odlot do miejsc, które zapewnią im egzystencję bez pomocy człowieka. Sprawa ta ma nieco szerszy aspekt i wiąże się generalnie z określeniem stosunku człowieka do przyrody. Z jednej strony spotykamy się z radykalnymi poglądami, mieszczącymi się w ramach tzw. „głębokiej ekologii”, zgodnie z którą „przyroda wie lepiej”, z drugiej zaś próbuje się przenosić normy obowiązujące między ludźmi na łono dzikiej przyrody. Upraszczając otrzymujemy następujący obraz z jednej strony

„brutalna walka o przetrwanie”, z drugiej zaś litość i współczucie na widok rannego, czy słabego zwierzątka.

Jedną z istotnych przeszkód w podejmowaniu czynnej ochrony jest także brak dostatecznej wiedzy o biologii gatunków. Wiele gatunków roślin, zwierząt i grzybów trafia na listy gatunków chronionych zbyt późno, gdy wielkość populacji niebezpiecznie spada do poziomu krytycznego, gdy już brak szans na jej odbudowanie. Do tej pory brak było szerszego programu aktywnej ochrony i restytucji rzadkich i chronionych gatunków. Do nielicznych wyjątków można zaliczyć działania, podjęte przez niektóre jednostki Lasów Państwowych na rzecz zwiększenia populacji głuszcza, cietrzewia oraz cisa. Hodowlą wolverową głuszcza, który następnie zasila lokalne, naturalne populacje, zajęły się dwa nadleśnictwa: Leżajsk (rdLP Krosno) i Wisła (rdLP Katowice).

Poważną przeszkodą w podejmowaniu działań na rzecz czynnej ochrony przyrody są bardzo ograniczone środki finansowe. W art. 4.2. ustawy o ochronie przyrody zapisano: „Organy administracji publicznej są obowiązane do zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla ochrony przyrody”. Podobnie w art. 54.5) ustawy o lasach zamieszczono następujący zapis: „Las Państwowe otrzymują dotacje celowe z budżetu państwa na zadania zlecone przez administrację rządową, a w szczególności na: opracowywanie planów ochrony dla rezerwatów przyrody znajdujących się w zarządzie Lasów Państwowych, ich realizację oraz ochronę gatunkową roślin i zwierząt”. Powyższy zapis został ostatnio rozszerzony, zgodnie z art. 135 ustawy o ochronie przyrody, przez dopisanie następującej treści: „oraz sprawowanie nadzoru nad obszarami wchodzącymi w skład sieci Natura 2000”.

Przytoczone zapisy ustaw są przysłowiową „teorią”, która niewiele ma wspólnego z „praktyką”. Znane od lat trudności budżetu państwa nie pozwalają na zabezpieczenie odpowiednich środków na ochronę przyrody. Wiele do życzenia pozostawia również tryb przydzielania w/w środków. Kto inny określa wysokość środków, a kto inny zadania, które należy wykonać. Pieniądże niestety nie są kierowane wprost na konkretne zadanie, lecz na blok do bardzo różnych zadań. Cytowany wcześniej art. 54 ustawy o lasach dotyczy zadań zleconych Lasom Państwowym przez administrację rządową, które dotyczą nie tylko ochrony przyrody, ale również wykupu lasów i gruntów do zalesienia; zagospodarowania i ochrony lasów w przypadku zagrożenia ich trwałości; sporządzania okresowych, wielkoobszarowych inwentaryzacji stanu lasów; finansowaniu edukacji leśnej społeczeństwa.

Przedstawione problemy, uwagi i opinie podkreślają z jednej strony rosnące znaczenie czynnej ochrony przyrody, z drugiej zaś przeszkody i ograniczenia w jej praktycznym stosowaniu. Podejmowane obecnie próby usuwania przeszkód i mobilizowania wysiłków na rzecz wprowadzania w życie czynnej ochrony przyrody zasługują na uznanie i wsparcie.

Needs, possibilities and limits of active methods of nature protection in State Forests.

Abstract: Organization of the conference „Active methods of nature protection in sustainable forestry” is a step towards expectation of naturalists, and among them foresters working in the State Forests. Foresters the hosts of the forest are close to protected objects and have the biggest impact on it. There is a big need of constant improvement of knowledge, and awareness on this field. Foresters involved in nature protection and better legislation and financial status will decide about nature protection effects. Nature Protection Act (16 April 2004) defines term of active protection. The act introduces substantial changes in protection categories. Active

protection was excluded, next to strict, partial and landscape protection. Among plants and animals under strict protection, species that need active protection should be specified. Interference in live of strictly protected species can be risky since lack of knowledge about their biology an number dynamic. Man influence on nature should be carefully considered and responsible in every single case. Integration of management and nature protection is milestone of forestry development and take it sources in believe that forest management bases on ecological basis. The objective of the article is definition of needs, possibilities and limitation which foresters are faced in active nature protection in State Forests on protected areas and normally managed forests. Content of the article has disputable character.

Ryszard Kapuściński

ul. Sandomierska 21, m.12, 02-567 Warszawa

e-mail: r.kapuscinski@lasy.gov.pl

